

Віктор Малахов

М. Л. Ткачук. *Київська академічна філософія ХІХ – початку ХХ ст.: методологічні проблеми дослідження.* – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2000. – 248 с.

Маємо говорити про певний ступінь зрілості нашої історико-філософської науки, коли вже предметом її досліджень стають такі «невиграшні» теми. Справді-бо, ні за радянських часів, ні пізніше вітчизняним ревнителю ідейної чистоти не було особливої справи до неї: першим у київському академічному філософуванні ХІХ – початку ХХ ст. бракувало здорових матеріалістичних тенденцій (тому вважалося за краще вивчати історію філософських поглядів за підручниками з фізики й фізіології), останніх прикро вражає відсутність у ньому належної національної ідеї. Так чи так, доводилося визнати, що на «наш» млин дана тема воду не ллє, тож чи варто гаяти час на її копітке дослідження?

Отож не треба дивуватися, що до сьогодні для загалу єдиний знаний філософ України – це Григорій Сковорода; а ще Микола Гоголь і Тарас Шевченко. Проте зовсім не парадоксально, що хоч би для того, аби ми мали нині підстави говорити про того ж Сковороду саме як про філософа, надавати певного значення філософському аспектові його творчості, потрібно було, щоб вітчизняна культура розвинула і зберегла якийсь смак до філософії загалом, якусь фахово забезпечену філософську налаштованість. А формувалися цей смак і ця налаштованість саме на університетських і академічних лавах, завдяки наполегливості отих по-всілякому «незручних» професорів, які проте чесно і щиро робили свою справу. Що маємо, те маємо; і те, що маємо ми в галузі напрацювань академіч-

ної філософії, хоча й не дає особливого приводу для гордоців перед очима інших націй і культур (це, далекі, справді так), проте безперечно заслуговує на нашу повагу, пам'ять і вдячність.

Монографія Марини Ткачук є, по-суті, першим великим дослідженням, цілковито присвяченим проблемам київської академічної філософії XIX – початку XX століття. Природно, що Авторка вбачала свою головну мету не у всебічному й вичерпному висвітленні вказаного феномена, а в тому, щоб покласти початок широкому обговоренню актуальних проблем і перспектив його вивчення (див. с. 5 монографії). Визначеність і ґрунтовність представлених у книзі підходів вкупі з очевидною відкритістю для можливих дискусій дозволяє сподіватися, що дана праця справді здатна відіграти ініціюючу роль у зверненні до досі ще мало знаних і вкрай недостатньо осмислених сторінок вітчизняної філософської спадщини.

Як свідчить уже сама назва монографії, увагу в ній зосереджено на методологічному аспекті зазначеної теми. Ті, кому відомі інші праці Марини Ткачук і коло її актуальних наукових інтересів, знають, що однією лише методологією сфера причетності Авторки до тематики, про яку йдеться, аж ніяк не обмежується, тож методологічні рефлексії й узагальнення, що ми їх подибуємо в книзі, спираються на надійну основу ретельно вивченого й проаналізованого конкретного матеріалу, конкретних фактів і текстів. Тим більшої уваги ці методологічні рефлексії заслуговують.

Передусім цікавими й актуальними видаються міркування Марини Ткачук щодо самого феномена академічної філософії як предмета історико-філософського дослідження. Здавалося б, продуктивність звернення до соціально-інституційних форм породження і трансляції знань, ідей, духовних цінностей давно вже не викликає сумнівів у сучасній науці. Але йдеться в даному випадку про філо-

софію – галузь, що від самого свого початку передбачає особистий пошук істини, зобов'язуюче поєднання індивідуальних і всезагальних джерел осмислення світу. З огляду на це, дослідниця розкриває такі сутнісні риси самої філософії, які роблять набуття академічної, інституалізованої в системі освіти форми (с. 15) внутрішньо виправданим і потрібним для неї. Це, зокрема, необхідність поняттєво-дискурсивного вираження філософських ідей, що складає невід'ємну частку філософського способу життя (с. 9), діалогічність, органічний зв'язок з освітою, наявність системи стосунків «вчитель – учні». Звичайно, такі виразні атрибути власне академічної форми буття філософії, як її шкільницький характер і майже неминуча ідейно-політична ангажованість – а їх також сумлінно констатує Марина Ткачук (с. 15-16), – цілком пояснюють і той відомий антагонізм між філософами й професорами філософії, що існує в європейській культурі з давніх давен. І все ж, за своєю акадємічною статусом, філософія, як доводить Авторка, зрештою не зраджує себе, а утверджує нові можливості власного розвитку, підсилює свій інтегративний потенціал, отримує вирішальні стимули для внутрішньої диференціації й розгортання своїх спеціалізованих галузей (див. с. 17-19).

Відтак, теоретико-методологічна фіксація поняття «академічна філософія» (що стосовно реалій Російської імперії XIX – початку XX ст. охоплює як філософію університетську, так і філософію на базі духовних академій) надає Марині Ткачук зручну позицію для поглибленого й специфікованого осмислення процесів, що становили підґрунтя розвитку філософської культури в Києві у зазначений час. Аналіз поглядів київських професорів в органічному поєднанні з їх науково-викладацькою діяльністю набуває у такому методологічному опорядженні належної стрункості й послідовності (с. 53-92). Втім, це далеко не єдиний принципний здобуток Авторки монографії.

Справжнім нервом книги доводиться визнати зболіле прагнення і заклик відродити в галузі історії вітчизня-

ної філософії повагу до факту, смак до ретельного вивчення першоджерел і взагалі *справді професійне ставлення до справи* (див., наприклад, с. 179; поняття професіоналізму в його оцінному й імперативному значенні взагалі симптоматично часто згадується в роботі). Критичний запал у відстоюванні цих очевидних вимог, що дається взнаки в багатьох місцях монографії, є, безперечно, вимушеним: неважко переконатися, що власне Марину Ткачук не-зрівнянно більше захоплює копіткий процес позитивного історико-філософського дослідження на засадах полілогу і толерантності (с. 115-120), аніж полемічні красоти навколо нього. Але як уникнути критичного пафосу, коли маєш справу з галуззю історико-філософського українознавства, яка *щонайбільше постраждала від ідеологічного пресу і заборон за радянської доби* (с. 92), галуззю, над якою донині тяжіють міфи, запущені ще корифеями «несамовитої» ліво-радикальної критики 60–70-х рр. ХІХ ст. – М. Г. Чернишевським, Д. І. Писаревим та ін.? Коли й сьогодні, хоча справа дослідження київської академічної філософії *зрушила, нарешті, з мертвої точки* (с. 106), все ще доводиться констатувати й наявність тут відвертого ідеологізму (щоправда, нової формації), й нестачу фахової культури – зокрема, засилля реферативно-компілятивних публікацій, в той час як оригінальні рукописи київських професорів ХІХ ст. *залишаються друге століття ніким незапитаними* (с. 109-110)?

Природно, що у своїй спробі протистояти зазначеним негативним чинникам виклад Марини Ткачук набуває досить виразної деміфологізуючої спрямованості. Важливим і сміливим у цьому відношенні є виступ Авторки проти нинішньої *наполегливої, часом навіть агресивної, національної ідентифікації тих філософських процесів, що відбувались в Україні впродовж її історії* (с. 121), «доведення» їх обов'язкової української самобутності. Наша доба, на жаль, надто часто демонструє, як творча спадщина тих

чи тих мислителів замість того, *аби постати предметом історико-філософських досліджень, стає матеріалом для етнопсихологічних есеїв* (с. 124), або й розшматовується у задрісній конкуренції різних «національно-самобутніх» культур. Викриваючи такі намагання перетворити *історію філософії на етнопсихологію* (с. 125), Марина Ткачук цілком слушно зазначає, що індивідуальність філософа, його життєвий світ є зазвичай надто складними і розмаїтими, складаються у надто широкому просторі полікультурного спілкування, *аби підводити його під кимось визначені національні стандарти* (с. 125). Повторюю, чітка позиція дослідниці в даному питанні видається відповідальною і сміливою; хотілося б висловити свою солідарність з нею.

Разом з тим, у книзі окреслюються й реальні зв'язки київської академічної філософії з принципово важливим для становлення української самосвідомості культурним локусом Києва, київською регіональною культурою. В цьому відношенні слід відзначити глибоке відчуття і розуміння дослідницею Києва як особливого феномена людської культури (див. с. 127-128), так само, як і плідність самої постановки проблеми вивчення впливів регіональних культур у процесі історико-філософського дослідження.

Характерне поєднання деміфологізуючого підходу з вдумливою увагою до реального стану справ засвідчує й аналіз Марини Ткачук узвичаєного в сучасній історико-філософській літературі поняття «київська школа» стосовно академічної філософії Києва XIX – початку XX ст. (с. 142-161). Тверезе розкриття «безпредметності» цього поняття-міфологеми (с. 155, 161) з огляду на істотне значення терміну «філософська школа» аж ніяк не веде Авторку до якихось нігілістичних висновків: натомість висувається більш адекватне місцевій специфіці і, як видається, досить глибоке й евристичне поняття «київського кола» філософів (с. 161), при цьому недоторканим залишається самий *факт наявності в Києві справжньої професійної традиції філософування* (с. 92).

Зрештою, оглянувши основні сюжети монографії, – втім, до сказаного ще неодмінно треба додати й високу оцінку джерелознавчого розділу роботи, і подяку за добір-ку рідкісних і повчальних документальних матеріалів, що стосуються викладання філософії у Києві ХІХ – початку ХХ ст., – ми в змозі глибше оцінити обґрунтованість основної ідеї Марини Ткачук про *нагальну потребу широко-го фахового обговорення теоретико-методологічних проблем історико-філософського українознавства* (с. 115). Що ж до самої книги, то, напевно, здогадливий читач давно зрозумів – з нею можна й подискутувати. Що ж – цікаві праці завжди дають матеріал для дискусій, і сперечатися з ними приємно. Втім, автор даних рядків свою думку вже висловив.